

Łukasz Makowski

**SYSTEM
POLITYCZNY
ŁOTWY**

**i jego związki ze sferą gospodarczą
w dobie trzeciej fali demokratyzacji**

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

wydawnictwo
adam marszałek

RECENZENCI:

prof. dr hab. Marek Barański
prof. dr hab. Jacek Zieliński

REDAKTOR PROWADZĄCY:

Justyna Brylewska

REDAKTOR TECHNICZNY:

Iwona Banasiak

KOREKTA:

Zespól

PROJEKT OKŁADKI:

Krzysztof Galus

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2010–2011
jako projekt badawczy N116 28 29 38

© Copyright by Uniwersytet Śląski w Katowicach

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek
Toruń 2010

ISBN 978-83-7611-898-7

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową: tel./faks 56 648 50 70,
marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek, ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń,
tel. 56 664 22 35, 56 660 81 60,
e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl

Drukarnia nr 2, ul. Warszawska 52, 87-148 Łysomice, tel. 56 678 34 78

WSTĘP 5

Rozdział 1

POJĘCIE PAŃSTWA DEMOKRATYCZNEGO

ORAZ SYSTEMU POLITYCZNEGO 10

1.1. Istota procesu demokratyzacji 14

1.2. Koncepcje przyczynowe oraz geneza pierwszej i drugiej fali
demokratyzacji 17

1.2.1. Koncepcje przyczynowe 18

1.2.2. Geneza pierwszej oraz drugiej fali demokratyzacji 20

1.3. Kierunek trzeciej fali demokratyzacji oraz jej determinanty 26

1.4. Pojęcie transformacji, przemieszczenia i zastąpienia 35

1.5. Zjawisko polaryzacji i fragmentaryzacji głównych uczestników
procesu przemian 37

1.6. Fazy transformacji 39

1.7. Znaczenie konkurencyjnych wyborów dla procesu demokratyzacji 45

1.8. Tranzycja, transformacja właściwa oraz konsolidacja jako kolejne etapy
procesu demokratyzacji po rozpadzie autorytarnych rządów 49

Rozdział 2

KSZTAŁTOWANIE SIĘ SYSTEMU POLITYCZNEGO I GOSPODARCZEGO

W OKRESIE PIERWSZEJ FALI DEMOKRATYZACJI 57

2.1. Ustanowienie państwowości opartej na deklaracji niepodległości 57

2.2. Polityka państwa w dobie odwrotu od pierwszej fali 63

2.3. Radziecki model systemu polityczno-gospodarczego 68

2.4. Działalność opozycyjna krajów bałtyckich 89

Rozdział 3

LIBERALIZACJA REŻIMU JAKO SYMPTOM TRZECIEJ FALI.

REFORMY WEWNĄTRZSYSTEMOWE LAT 80. 103

3.1. Narodziny opozycji – wnioski 111

3.2. Dynamika przemian 1985–1991 – łotewski model „kroku za krokiem”
ku transformacji 113

3.3. Przemiany systemowe lat 90. jako droga do tranzycji systemu 123

Rozdział 4	
ZNACZENIE SYSTEMU PARTYJNEGO DLA TRZECIEJ FALI DEMOKRATYZACJI	138
4.1. Zasada pluralizmu politycznego jako wyraz konsolidacji i dojrzenia demokracji	138
4.2. Konsolidacja systemu partyjnego	143
4.3. Znaczenie mniejszości narodowych dla systemu politycznego	157
4.4. Wpływ wyników wyborów parlamentarnych na charakter systemu politycznego	168
4.5. Rozwiązania formalnoprawne w zakresie funkcjonowania systemu partyjnego	185
Rozdział 5	
KORELACJE WYSTĘPUJĄCE POMIĘDZY PROCESEM DEMOKRATYZACJI A WPROWADZENIEM WOLNEGO RYNKU	192
5.1. Główne koncepcje transformacji gospodarczej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej	199
5.2. Geneza transformacji gospodarczej na Łotwie	209
5.3. Przekształcenia systemu gospodarczego w okresie transformacji	215
5.3. Konsolidacja gospodarcza jako kolejne stadium procesu uruchomienia wolnego rynku	222
5.4. Główne kierunki działań oraz reformy gospodarcze w okresie konsolidacji	228
ZAKOŃCZENIE	273
BIBLIOGRAFIA	297

WSTĘP

Problematyka państw nadbałtyckich wciąż pozostaje tematem niszowym w polskiej publicystyce. Jak dotąd nie ma wydawnictwa, które podejmuje jednocześnie przedmiot przemian politycznych i gospodarczych, jakie zachodziły na przestrzeni fal demokratyzacji na Łotwie oraz które wskazywałoby na korelacje, jakie zachodzą pomiędzy oboma rodzajami przemian. Niemniej jednak nie powinno się przemilczać, a tym bardziej lekceważyć bogatego dorobku naukowego polskich badaczy. Szczególnie dorobku specjalisty tego przedmiotu Profesora Jacka Zielińskiego, który koncentruje się na kwestiach związanych z rekonstrukcją i funkcjonowaniem instytucji ustrojowych Litwy, Łotwy i Estonii oraz na ich wieloaspektowych uwarunkowaniach w okresie drugiej niepodległości. Problemy te obejmują zarówno kontekst formalnoprawny procesu demokratyzacji życia społeczno-politycznego, występujące modele konstytucjonalizacji, jak i pytania, przed którymi stanęły młode demokracje w okresie wprowadzania nowego ładu w życie¹.

Do grona osób szczególnie dla mnie oraz przedmiotu pracy ważnych wpisuje się także dorobek Profesora Stanisława Swadźby, który jest wynikiem badań nad systemami gospodarczymi, realizowanych przez Zakład Systemów Gospodarczych Katedry Ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach od 1997 roku. Zakład prowadzi badania modeli gospodarczych poszczególnych krajów w ramach systemu gospodarki światowej, w tym także państw Europy Środkowej i Wschodniej. Próbuje dać odpowiedź na pytania: Jak przebiegała transformacja systemowa? Jakie są efekty procesu przechodzenia od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej? Na jakim

¹ Ważniejsze publikacje: J. Zieliński, *Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii*, Warszawa 2004; idem, *Systemy konstytucyjne Łotwy, Estonii i Litwy*, Warszawa 2000; idem, *Parlament Łotwy*, Warszawa 1997; J. Zieliński, E. Zieliński, I. Bokszczańin, *Referendum w państwach Europy*, Warszawa 2003.

etapie wdrażania systemu gospodarki rynkowej są obecnie te kraje? Jaki jest docelowy model gospodarczy tych krajów?²

Decyzję o wyborze przedmiotu warunkował jednak sam system polityczny Republiki Łotwy, który jest nadto dość charakterystyczny – na przestrzeni minionych kilkudziesięciu lat system ten ewoluował w sposób zasadniczy. Od systemu demokratycznego, przez okres rządów dyktatury, rozwiązań instytucjonalnych tożsamy dla państw anektowanych przez ZSRR po system parlamentarno-gabinetowy.

Wraz z przekształceniami systemu politycznego zachodziły zmiany gospodarcze. Co więcej, Łotwa do niedawna uważana była za „tygrysa bałtyckiego”, stawiana była za przykład krajom Europy Środkowej i Wschodniej, które transformowały swoje gospodarki. Transformacja systemowa na Litwie, Łotwie i w Estonii rozpoczęła się bowiem w 1991 roku, a więc dwa lata później niż w Polsce. Jako republiki ZSRR, silnie skorelowane z radykalną, centralnie planowaną gospodarką radziecką, teoretycznie trudniej powinny przejść transformację, pomimo to tempo wzrostu gospodarczego było szybsze aniżeli w Polsce. Dzisiaj natomiast, w wyniku światowego kryzysu finansowego, który ujawnił się pod koniec roku 2008, Łotwa stanęła na skraju bankructwa. Jakie konsekwencje grożą Łotwie? Czy jest to moment odwrótu od trzeciej fali demokratyzacji? W chwili obecnej już widać bardzo poważne zmiany polityczne, po raz pierwszy od momentu odzyskania niepodległości przez Łotwę, merem Rygi został Rosjanin z Partii Zgody? Jakie będą dalsze zmiany i następstwa? Nasuwa się także pytanie, czy kierunki, zakres i głębokość transformacji gospodarki Łotwy były słuszne.

Zamiarem niniejszej publikacji jest wskazanie na przykładzie Łotwy, że w efekcie dwóch fal demokratyzacji, które dotknęły państwa bałtyckie (pierwszej i trzeciej), wykształcił się w pełni demokratyczny system polityczny wraz z rynkową gospodarką. Ponadto udowodnienie,

² Ważniejsze publikacje: S. Swadźba, *Teoretyczne aspekty oceny krajowych systemów gospodarczych*, Katowice 2005; idem, *Systemy gospodarcze krajów byłego ZSRR*, Katowice 2004; idem, *Systemy gospodarcze krajów Europy Środkowowschodniej*, Katowice 2003; idem, *System gospodarki rynkowej pozaeuropejskie modele gospodarcze*, Katowice 2001; idem, *Systemy gospodarcze i ich ewolucja*, Katowice 2001.

że w przypadku republik bałtyckich mieliśmy do czynienia z procesem transformacji, a nie zastąpienia i przemieszczenia. Dalej, że proces transformacji został zainicjowany odgórnie. Ruchy obywatelskie stanowiły natomiast swoisty sukurs dla przebudowy. Wyraźnie przy tym dostrzec możemy cztery główne etapy procesu transformacji na Łotwie. Ponadto proces demokratyzacji nie ograniczył się do formalnego zapisania w ustawach zasadniczych rozwiązań prawnoustrojowych, choć ich kształt miał wpływ na przebieg przeobrażeń. Obejmuje on także zdolność społeczeństwa oraz elit politycznych posługiwania się nim i osiągnięcia określonych interesów. Decyzje instytucjonalne warunkuje podłoże wewnętrzne państwa, impulsy płynące z otoczenia zewnętrznego oraz podatność oddziaływania na nie. Te zaś dyktuje tradycja, doświadczenia historyczne, rozwiązania formalnoprawne, zaplecze gospodarcze, ugrupowania polityczne etc. Co więcej, proces demokratyzacji prowadzi do przesunięcia systemu gospodarczego ku gospodarce rynkowej. Równoległe z procesem demokratyzacji dokonywane są przedsięwzięcia mające na celu wprowadzenie gospodarki rynkowej. Ponadto doświadczenia krajów bałtyckich potwierdzają reguły, że: im większa niestabilność gospodarcza, tym bardziej uzasadnione są radykalne środki stabilizacji oraz tym głębsze w efekcie załamanie gospodarcze. Im wcześniej rozpoczęta została transformacja gospodarcza, tym dekonstrukcja jest krótsza i nie tak głęboka, przy czym równoległe wpływ na efektywność transformacji gospodarczej mają: szybkość, głębokość i zakres prowadzonych reform oraz potencjał gospodarczy.

Reasumując, zamiarem publikacji jest przedstawienie charakterystyki lotewskiej transformacji systemowej, w tym wskazanie korelacji przemian politycznych i gospodarczych. Ukazanie aktualnych zmian, jakie zachodzą na terytorium Łotwy, oraz wskazanie konsekwencji dla systemu politycznego i procesu transformacji.

Prezentowane założenia odwołują się do interdyscyplinarnej refleksji nad transformacją systemową, opisując jej wielowątkowość i wzajemne przenikanie się jej różnych płaszczyzn. Takie podejście zapewnia z jednej strony generalność opisu i przeprowadzanych analiz zjawisk, z drugiej zaś umożliwia niezbędny poziom uszczegółowienia. Wyodrębnie-

nie głównych obszarów zmian jest zgodne ze spotykanym w literaturze naukowej ujęciem przedmiotowym.

Metody badawcze, jakie zostały zastosowane, to: metoda systemowa oraz porównania – jako kluczowe, ponadto: historyczna, decyzyjna, analizy dokumentów i publikacji dotyczących niniejszego przedmiotu.

Rozdział pierwszy – teoretyczno–merytoryczny – podejmuje charakterystykę państwa demokratycznego oraz systemu politycznego, definiuje proces demokratyzacji. Prezentuje przebieg pierwszej i drugiej fali oraz odwroty od nich, koncepcje przyczynowe i genezę. Koncentruje się także na trzeciej fali demokratyzacji. Przedstawia jej uwarunkowania, modele oraz etapy. Rozróżnia pojęcie transformacji, przemieszczenia i zastąpienia. Przedstawia zjawiska, jakie zachodziły równoległe wraz z procesem demokratyzacji, podkreśla ich znaczenie.

Rozdział drugi skupia swą uwagę wokół charakteru systemu politycznego i gospodarczego w dobie pierwszej fali demokratyzacji i odrotu od doń. Przedstawia rozwiązania instytucjonalno-prawne okresu pierwszej fali, odrotu oraz radziecki model systemu polityczno-gospodarczego. Przyczyny przesunięć systemowych i ich wynik. Punkt ten również podejmuje kwestie związane z powstaniem opozycji oraz opisuje wydarzenia zewnętrzne mające znaczenie dla jej działalności i dalszych konsekwencji dla systemu.

Rozdział trzeci stanowi „kolejne przesunięcie” w procesie demokratyzacji, obejmuje cezurę, jaką jest okres trzeciej fali demokratyzacji. Opisuje procesy, jakie wówczas zachodziły, ich znamiona oraz konsekwencje. Podejmuje przedmiot liberalizacji systemu, reform wewnętrznych lat 80., dynamikę przemian 1985–1991 – łotewski model „kroku za krokiem” ku powrotowi do demokracji oraz przemiany systemowe lat 90. Prezentuje szczegółowo każdy z etapów trzeciej fali.

Rozdział czwarty wskazuje na znaczenie zasady pluralizmu politycznego dla demokratyzacji, wyniki parlamentarne i ich wpływ na charakter systemu politycznego, podkreśla znaczenie procesu integracji z UE i NATO, jak również znaczenie specyficznej sytuacji, jaka występuje na Łotwie – sprawę mniejszości narodowych.

Rozdział piąty podejmuje problematykę zagadnień ekonomicznych. We wstępie odnosi się do przedmiotu korelacji zachodzących pomiędzy procesem demokratyzacji a wprowadzeniem wolnego rynku. Opisuje główne koncepcje transformacji gospodarczej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Genezę i przyczyny transformacji gospodarczej na Łotwie, opisuje kluczowe przekształcenia systemu gospodarczego w okresie tranzytu, konsolidacji i dojrzenia. Omawia główne reformy systemu gospodarczego: prywatyzację, systemu podatkowego, emerytalną, sektora bankowego, rynku ubezpieczeń, zmiany w charakterze prowadzonej polityce monetarnej i fiskalnej, przekształcenia i zmianę struktury gospodarczej, rynku pracy, wymiany handlowej. Prezentuje rezultaty prowadzonych przekształceń oraz perspektywy.

Zakończenie jest rekapitulacją niniejszej pracy. Stanowi konstatację najważniejszych wniosków. Przedstawia także perspektywy dla procesu demokratyzacji – jest zderzeniem poglądów S.P. Huntingtona, F. Fukuyamy oraz A. Tooflera.

Dr Łukasz Makowski – pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w Wydziale Nauk Społecznych Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa w Katedrze Systemów Politycznych Polski i Państw Europy Środkowej i Wschodniej (2004–2010). Od roku 2010 prodziekan w WZ w Chorzowie Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. Autor oraz recenzent wielu publikacji z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem, polityki, gospodarki i wielu innych. Członek Rady Programowej specjalistycznych publikacji. W 2008 oraz 2010 roku odbył staż naukowy na Uniwersytecie Łotwy w Rydze. Zdobywca grantu naukowego Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Ponadto redaktor pisma przemysłowo-gospodarczego (2004–2007), dyrektor generalny, dyrektor produktu oraz sieci sprzedaży w latach 2004, 2007–2010.

System polityczny Republiki Łotwy na przestrzeni minionych kilkudziesięciu lat ewoluował w sposób zasadniczy. Od systemu demokratycznego przez okres rządów dyktatury, rozwiązań instytucjonalnych tożsamy dla państw anektowanych przez ZSRR po system parlamentarno-gabinetowy. Wraz z przekształceniami systemu politycznego zachodziły zmiany gospodarcze. Co więcej, Łotwa do niedawna uważana była za „tygrysa bałtyckiego”; stawiano ją za przykład krajom Europy Środkowej i Wschodniej, które transformowały swoje gospodarki. Transformacja systemowa na Litwie, Łotwie i w Estonii rozpoczęła się bowiem w 1991 roku, a więc dwa lata później niż w Polsce. Jako republiki ZSRR, silnie skorelowane z radykalną, centralnie planowaną gospodarką radziecką, teoretycznie trudniej powinny przejść transformację, pomimo to tempo wzrostu gospodarczego było szybsze aniżeli w Polsce. W obecnej dobie, w wyniku światowego kryzysu finansowego, który ujawnił się pod koniec 2008 roku, Łotwa stanęła na skraju bankructwa. Jakie konsekwencje jej grożą? Czy jest to moment odrotu od trzeciej fali demokratyzacji? W chwili obecnej już widać bardzo poważne zmiany polityczne – po raz pierwszy od momentu odzyskania niepodległości przez Łotwę merem Rygi został Rosjanin z Partii Zgody. Jakie będą dalsze zmiany i następstwa? Nasuwa się także pytanie, czy kierunki, zakres i głębokość transformacji gospodarki Łotwy były słuszne?

ISBN 978-83-7611-898-7

9 788376 118987

